

tu już niewiele, na przykład powiat głubczycki posiada 4%, a powiat prudnicki 12‰ lesistości.

W czasie badań florystycznych przeprowadzonych w latach 1962—1968 na obszarze powiatów głubczyckiego, kozińskiego, krapkowickiego, prudnickiego, raciborskiego, nyskiego i strzeleckiego natrafiłem jedynie na trzy stanowiska tego gatunku:

- a) w zagajniku pod Głogówkiem (powiat prudnicki),
- b) lesie łąkowym między Leśnikami a Głogówkiem (powiat prudnicki), oraz
- c) w lesie podobnego typu rozciągającym się od Rozumic (powiat głubczycki) wzdłuż granicy państwa w kierunku Sciborzyc Wielkich (nowe stanowisko).

A. Sendek (1966) podał ten gatunek z rezerwatu Łęczczak w powiecie raciborskim. Stanowiska z okolicy Kietrza w powiecie głubczyckim (Schube 1904) mimo poszukiwania nie odnalazłem.

Tak niewielka ilość stanowisk gatunku *Hacquetia epipactis* odszukana współcześnie wymaga opieki. Stanowisko w Głogówku (kilka okazów) jest zagrożone. Kwitnące okazy rośliny są niszczone przez ludność (obserwacje z lat 1966—1968). Stanowisko w Leśnikach (kilkanaście okazów na obszarze około 2 arów) ma szansę utrzymania się, gdyż znajduje się w głębi niewielkiego lasu. Stanowisko w Rozumicach jest bardzo liczne (obejmuje kilka tysięcy okazów rosnących w różnych częściach lasu). Występują tu również liczne inne gatunki roślin zielnych, jak: czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*, wawrzynek wilczyko *Daphne mezereum*, zdrojówka rutewkowata *Isopyrum thalictroides* i wiele innych.

Zbiorowisko o charakterze naturalnym w Rozumicach oraz urozmaicona rzeźba tego terenu przemawiają za utworzeniem tu małego, lecz zupełnego rezerwatu florystycznego, który zabezpieczyłby trwale najliczniejsze w Opolszczyźnie i jedno z nielicznych w Polsce południowej stanowisko gatunku *Hacquetia epipactis*.

Paweł Szotkowski

PISMIENICTWO

Sendek A. 1966. Łęczczak — przyrodniczy rezerwat częściowy. Inst. Śląski w Opolu.

Schube T. 1904. Flora von Schliesen. Breslau

Szafer W. 1954. Zasięgi i stanowiska niektórych roślin zabytkowych. Flora i roślinność. W: Atlas Polski, zesz. 2. Centr. Urz. Geodezji i Kartografii. Warszawa.

Szotkowski P. 1968. Stanowiska rzadkich gatunków roślin z Opolszczyzny zebranych w latach 1965—1967. Rkps.

OCHRONA ZWIERZĄT

Ornitologiczne motywy ochrony bagien biebrzańskich

W latach 1966—68, w porze lęgowej, prowadzono badania ornitologiczne na bagnach biebrzańskich. Celem badań było opracowanie awifauny lęgowej tych obszarów. Były to badania zespołowe, zorganizowane przez Zakład Ornitologii Uniwersytetu Wrocławskiego, w których prócz autorów niniejszego artykułu brali udział mgr J. Okulewicz

i dr J. Witkowski. Jest to pierwszy etap na dłużej zaplanowanych przez Zakład badań nie opracowanych ornitologicznie terenów wschodniej Polski. Rozpoczęto od bagien Biebrzy ze względu na ich unikalność w skali europejskiej, a także z powodu istnienia planu ich osuszenia w najbliższym dziesięcioleciu. Wyniki badań, które zakończono w 1968 roku, nie zostały jeszcze opublikowane. Zachowując właściwą kolejność niniejszy artykuł powinien się ukazać po opublikowaniu zebranych materiałów naukowych. Jednakże z powodu obecnej aktualności projektu utworzenia rezerwatu na bagnach biebrzańskich (Pałczyński 1968), wydaje się celowe zamieszczenie już teraz krótkiej informacji o warunkach ornitologicznych tego regionu.

Chcielibyśmy przede wszystkim dokonać oceny wartości ornitologicznej dwóch obszarów branych pod uwagę w projektach zmierzających do poddania ochronie części bagien. Obszarami tymi są bądź bagna otaczające już istniejący rezerwat „Czerwone Bagno”, bądź też południowy basen w dolinie Biebrzy między jej ujściem a Osowcem, a zwłaszcza jego części zwane Bagnem Ławki i Bagnem Podlaskim. Nasze obserwacje objęły oba wymienione obszary i dotyczyły prawie wyłącznie nie zalesionych części bagien. Prócz tego przeprowadzono sporadyczne obserwacje na osuszonym Bagnie Wisznia. Oprócz jakościowych obserwacji faunistycznych, przebadano 10 wybranych powierzchni próbnych o wielkości 10 ha każda, pod kątem składu ilościowego awifauny. Badania ilościowe prowadzono metodą kartograficzną, polegającą na nanoszeniu na plan stanowisk ptaków, odnotowanych podczas 4-krotnych kontroli.

Porównanie obszaru Czerwonego Bagna z basenem południowym wykazuje głębokie różnice istniejące między nimi. O ile bowiem obszar pierwszy ma charakter torfowiska przejściowo-leśnego, gdyż leży w niecce położonej na uboczu głównych cieków wodnych — o tyle teren południowy jest typowym torfowiskiem niskim, wytworzonym w dolinie Biebrzy. W dolinie tej spotykamy się wskutek tego z typowo pasmowym układem poszczególnych środowisk, rozciągających się równoległe do rzeki. Z grubsza biorąc, zarówno z punktu widzenia fitosocjologicznego (Oświt 1965), jak i ornitologicznego, można wyróżnić tu, rozpoczynając od rzeki, trzy podstawowe typy środowisk:

1. Tereny pokryte utworami aluwialnymi, obfitujące w starorzeczca, porośnięte roślinnością wodną wynurzoną ze związków *Phragmition* i *Magnocaricion*. Obszary te oznaczają się największym bogactwem zarówno jakościowym jak i ilościowym awifauny. Awifauna ta jest przykładem zanikających już, typowych dla nie uregulowanych rzek Europy zgrupowań ptaków, w obrębie których spotykamy się jednocześnie z grupą ptaków łąkowych, jak i grupą ptaków wodnych. Tutaj leżą spore kolonie śmieszek *Larus ridibundus*, wyjątkowo liczne kolonie rybitw czarnych *Chlidonias nigra* i niewielkie, nietypowo umiejscowione kolonie rybitw pospolitych *Sterna hirundo*. W zbiorowiskach turzycowych *Magnocaricetalia* stwierdziliśmy gnieźdzenie się prawdziwej rzadkości — rybitwy białoskrzydłej *Chlidonias leucoptera*, tworzącej tu luźne, niewielkie kolonie. Jest to jedyne dotąd znane miejsce lęgowe tego ptaka w Polsce, a także jedyne stałe stanowisko w całej Europie Środkowej i zachodniej. Gnieźdzą się tu cztery gatunki perkozów, pojedyncze pary łabędzi niemych *Cygnus olor*, a także bardzo licznie kaczkę, wśród których spotyka się takie rzadkości lęgowe, jak świstun *Anas penelope*, rożeniec *Anas acuta* i płaskonos *Spatula clypeata*. Samice z młodymi tego ostatniego gatunku widzieliśmy na każdym prawie większym starorzeczcu.

Ryc. 1. Partie łąk zalewowych przy Biebrzy. Aspekt kwitnącego jaskru wielkiego *Ranunculus lingua*. Miejsce tokowisk i licznego gniazdowania batalionów *Philomachus pugnax*. — Periodically flooded meadows on the Biebrza river with the greater spearwort in blossom, the tooting- and nesting-grounds of numerous ruffs. Fot. J. Okulewicz

2. Tereny o charakterze podmokłych, krócej zalewanych łąk pokrywających torfowe podłoże. Roślinność jest tu reprezentowana przez zbiorowisko turzyc tzw. bogatych *Magnocaricetalia* i zbiorowiska turzycowo-mszyste ze związku *Caricion-canescenti-fuscae*. Bogactwo ilościowe awifauny jest tu także bardzo wielkie, jak na środowisko otwarte. Zwłaszcza uderza bogactwo jakościowe i ilościowe przedstawicieli jednej z najbardziej zagrożonych w swej egzystencji grup ptaków błotnych z rzędu siewkowatych *Charadriiformes*. Znajduje się tu najliczniejsze w Europie środkowej — nie mówiąc o zachodniej — stanowisko lęgowe batalionów *Philomachus pugnax* oraz dubeltów *Galinago media*. Gnieździ się także bardzo licznie szlammik rycyk *Limosa limosa* i miejscami kulik wielki *Numenius arquata*. W tym środowisku znaleźliśmy również gniazdo sowy błotnej *Asio flammeus*.

3. Właściwe torfowisko niskie o pierwotnym charakterze roślinności przeważnie zupełnie nie koszonej, ze związku *Caricion canescentifuscae* i *Caricion lasiocarpae*. Pod względem awifauny przypomina ono środowisko poprzednie, jest jednakże uboższe jakościowo i ilościowo.

Tylko ten trzeci typ środowiska odpowiada charakterem swej awifauny torfowiskom otaczającym lasy rezerwatu Czerwone Bagno. Niestety porównanie dokładnych danych ilościowych uzyskanych na badanych powierzchniach wykazuje, że obszar północny jest wybitnie uboższy i to zwłaszcza pod względem występowania ptaków siewkowatych *Charadriiformes* (tab. 1).

Ryc. 2. Środowisko gniazdowe rybitwy białoskrzydłej *Chlidonias leucop-tera*. Zbiorowisko turzycowe ze Związku *Magnocaricion* z panującą *Carex Hudsonii*. — Nesting grounds of the white-winged black tern. The *Corex* community of the *Magnocaricion* alliance with *Corex Hudsonii* predominating. Fot. J. Okulewicz

Tabela 1

Wyciąg z rezultatów badań ilościowych na 4 dziesięciohektarowych powierzchniach w 1968 roku. Wybrano tylko ptaki siewkowate *Charadriiformes*. Liczby oznaczają ilość par lęgowych, + stwierdzenie gnieźdzenia się w pobliżu powierzchni próbnej

	Czerwone Bagno	Basen południowy		
		Bagno Ławki	tereny zalewowe naprzeciw wsi Mocarze	łąki turzycowe koło wsi Gugny
Bekas <i>Gallinago gallinago</i>	1	3	—	—
Dubelt <i>Gallinago media</i>	—	—	+	+
Szlamnik Rycyk <i>Limosa limosa</i>	—	4-5	5	4
Kulik wielki <i>Numenius arquata</i>	—	1	—	—
Batalion <i>Philomachus pugnax</i>	—	3	7	7
Razem	1	11-12	12	11

Poza wodniczką *Acrocephalus paludicola*, pospolitą również w basenie południowym, żaden z występujących tam licznie gatunków nie jest ptakiem godnym ochrony. Nieliczne tam pary żurawi *Grus grus* znajdują jeszcze dostatecznie wiele łęgówisk na małych bagienkach leśnych całej północnej części kraju.

Bagna biebrzańskie są także terenami łowieckimi dla wielu gatunków ptaków drapieżnych *Falconiformes*, które mają swe gniazda w pobliskich lasach. Na terenach objętych naszymi obserwacjami stwierdziliśmy występowanie w porze lęgowej 15 gatunków należących do rzędu drapieżnych. Jeżeli wziąć pod uwagę, że w całej Polsce gnieździ się ok. 21 gatunków, to bogactwo tych terenów i pod tym względem jest nadzwyczajne. Obserwowano tu gatunki zasługujące na szczególną ochronę, gdyż jako lęgowe są w kraju już bardzo rzadkie. Były to gadożery *Circaetus gallicus*, orliki grubodziobe *Aquila clanga*, bielik *Haliaeetus albicilla* i sokół wędrowny *Falco peregrinus*. Błotniak popielaty *Circus pygargus* występujący w innych częściach Polski przeważnie w dużym rozproszeniu, jest tutaj nie tylko najliczniejszym z trzech lęgowych gatunków błotniaków, ale także najczęściej obserwowanym drapieżnikiem.

Reasumując, basen południowy bagien biebrzańskich zasługuje na ochronę z następujących powodów:

1. Jest to jedyne w naszym kraju, tej wielkości torfowisko niskie powstałe w dolinie rzeki. W związku z tym zachowały się tutaj zanikające już w Europie zgrupowania ptaków typowych dla nie uregulowanych rzek.

2. Wyróżnia go szereg rzadkich w Europie środkowej i zachodniej gatunków lęgowych. Niektóre z nich znajdują się tutaj w pobliżu granicy zasięgu. Są to: batalion, dubelt i błotniak popielaty, występujące jeszcze w dużym zagęszczeniu, a także rybitwa białoskrzydła, kulik wielki, świstun, rożeniec i sowa błotna.

3. Tego typu tereny bagienne są idealnym miejscem do badań nad biologią i ekologią ptaków wodnych i błotnych. Składa się na to: pierwotność krajobrazu, wysokie zagęszczenie ptaków, stosunkowo łatwe wynajdywanie gniazd i prowadzenie obserwacji w środowisku otwartym, nie zróżnicowanym na warstwy roślinne.

4. Ptaki, szczególnie w otwartym terenie bagien, są zwracającym uwagę elementem krajobrazu. W miarę wzrostu wykształcenia społeczeństwa i popularyzacji terenowych obserwacji przyrodniczych, coraz większa będzie ilość ludzi, którzy obserwacjom ornitologicznym na odpowiednich terenach będą chcieli poświęcić wolny czas. Już dziś zresztą, ze względu na unikalność awifauny, zorganizowanie w rozsądnych ramach wycieczek ornitologicznych dla ornitologów amatorów z krajów zachodnich przyniosłoby korzyści również w postaci tzw. „cennych dewiz”.

Andrzej Dyr cz, Ludwik Tomiałojć

PISMIENICTWO

O ś w i t J. 1965. *Zbiorowiska roślinne doliny Biebrzy na tle stosunków wodnych w dolinie*. Wiad. melior. i łąkarskie, zes. 1.

Pałczyński A. 1968. *Projekt utworzenia obszarów ochronnych na torfowiskach biebrzańskich*. Chrońmy Przyr. ojcz. R. 24, zes. 5.